

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1988 m. vasario mėn. 6 d. / February 6, 1988

Nr. 25(5)

DRAUGAS

KERTINĖ PARAŠTĖ

„Akmuo užantyje” — „švelni” politinė pornografija

Netrukus po 1987 m. rugpjūčio 23 d. demonstracijos Vilniuje, kurioje buvo paminėtos Hitlerio — Stalino pakto aukos, Lietuvos televizijos studija pagamino filmą, pavadintą „Akmuo užantyje”. Ištraukos iš šio filmo buvo rodomos per vadinamuosius televizijos tiltus tarp Sovietų Sąjungos ir Europos bei Amerikos miestų, kaip įrodymas, kad Lietuvoje galima laisvai demonstruoti. Dabar šį filmą žiūri ir išeiviai Amerikoje.

Dar sykį permeskime akimis „Akmenį užantyje”. Teigiama, jog tai neva „dokumentinis pasakojimas” apie „nepavykusią antitarybinę provokaciją”. Filmą prasideda teigiamais vaizdais, pozityvia muzika: „dori” tarybiniai piliečiai dirba, ilsisi, džiaugiasi gražiu, taikingu gyvenimu. Komentatorius Baublys painformuoja, kad tasai gražūs „tarybinis” gyvenimas nepatinka užsienio provokatoriams, kurie, klaidingais radijo balsais, suskato kurstyti lietuvių demonstruoti.

Kas gi iš tikrųjų dėjosi 1939-ais ir 1940-ais metais? Komentatorius bemač nukelia mus į istorines tiesas „šventovę” — „Revoliucijos istorinį muziejų”. Matome dokumentinius kadrus, girdime, kaip naciai pasiglemžė Čekoslovakiją ir Klaipėdos kraštą, kaip frankistai įsitvirtino Ispanijoje. Londonas, Paryžius nenori bendro fronto su Maskva. Todėl Sovietų Sąjunga — koks kilnus, protingas aktas! — ryžtasi sudaryti sutartį su Vokietija taikai išsaugoti.

Ar tai „istorija”? Ta keista faktų, kadru atranka? Kodėl nematome pakto pasirašančių Molotovo ir Ribbentropo, juos laiminančio Stalino? Kur pakto slapti protokolai? Kur kadrai apie sovietinę armiją, užimančią dalį Lenkijos? Kur Suomijos užpuolimas? Komentatorius mums aiškina, jog Lietuvoje susikūręs „antifašistinis frontas”, įvykusi „socialistinė revoliucija”, kariuomenė stojusi į „revoliucijos” pusę. O iš kur Lietuvoje atsirado „šaunioji” sovietinė armija? „Dokumentinis” filmas apie tai neprasitaria, tyli apie Berijos NKVD, areštus, terora.

Tada išvystame demonstruotojus, kuriuos lydi gargždesys, burzgėjimas. Komentatorius su jais kalbasi, bet jų argumentai nuolatos nutraukiami, jų pasisa-

kymai fragmentiški. Stengiamasi sudaryti išpūdį, kad jie patys nežino, ko jie nori. Jie — „religiniai ekstremistai”, jie „nusikaltėliai”, jie kalėjo už „antitarybinės literatūros gaminimą”. Ekrane matome aukas, priskiriamas prieš okupantą kovojusien partizanams. Ekranė ne vienos Stalino — Berijos aukos...

Patikusi demonstruotojus, kamera vėl pereina prie normalių, dorų tarybinių piliečių. Karo veteranas perspėja, jog demonstracija — tai mėginimas „klaidinti” žmones. Demonstruotojus ilgai kritikuoja ir kitas pilietis, vadina jų akciją „mažumos diktatu”. Jų komentatorius nepertraukinėja; jų argumentai pilnutiniai.

„Niekas kalba”, — į demonstraciją ranka nuroja jauna mergina. Ji priklauso kartai, kuri gimnazijoje ir universitete nieko negirdėjo apie Hitlerio — Stalino pakta, jo slapstus protokolus; o Lietuvos istorijos, kaip dabar viešai prisipažįstama, ji tegavo trupinius. Todėl ji ideali Vilniaus televizijos pašnekovė!

Nors „Akmenį užantyje” pagamino Vilniaus televizijos studija, jo turinys ir forma pasiskolinti iš kitur. Kiekvienas sakynas, kiekvienas kadras kartoja standartinę sovietinės pseudodokumentacijos gamybą. Bet filmas turi dar įdomesnių giminių — jo bruožai primena Reicho nacionalsocialistų partijos propagandos skyriaus gaminius. Klasiškas tos totalitarinės „kūrybos” pavyzdys yra taip pat „dokumentinių” pavadintas nacių filmas „Klajojantis žydas”. Ir jame matome „dorus”, „normalius” žmones — vokiečius, arjus — kuriuos palydi Bacho muzika. Bet vos tik kamera pereina prie žydų, pasigirsta orientališka kakofonija, irzlus triukšmas. Nacių filmo komentatorius perspėja, kad „žydai po civilizuotų europiečių kauke” pavojingai pašaliečiai, jų negalima toleruoti savo tarpe. Vilniško televizijos filmo pabaigoje komentatorius Baublys panašiai kalba, jog jam „slogu jausmą” kelia tai, kad tarp dorų tarybinių piliečių yra žmonių, kurie „dega neapykantą”, kurie turi „akmenį užantyje”. Išvada ta pati — tokie asmenys yra pašaliečiai, svetimkūniai, kuriuos reikia izoliuoti ir padaryti nepavojingais.

Vokiečių okupacijos mokslinė metodologija ir OSI

Mokslinė, pseudomokslinė ir
prokuratūrinė istorija

SAULIUS SUZIEDĖS

1. Įvadas

Turbūt niekam nežinomas faktas, kad 1410 m. liepos 15 d. mūsų planetą lankė marsiečių mokslininkų ekspedicijos erdvėlaivis. Tiksliau tariant, ne tiek lankė, kiek stebėjo iš orbitos žemiau vykstančią kovą Rytprūsioje, kurioje prakitavo dešimtys tūkstančių karių. Šią karštą liepos popietę kovėsi lenkas Stanislovas, švaistydamsis kalį jį prieš jį apnikusį priešą. Įmirtęs lenkas karys taip ir nepastebėjo, kad atsidūrė didžiausiame apsupimo pavojuje. Prakitavodamas, mosuodamas ginklu, tikslai po įtemptos kovos suvokė, kad staiga, dėl jam neišpažintų priežasčių, priešas ėmė trauktis ir jam pasidarė lengviau. Pavijęs vieną baltu apsiaustu apsirežiusį riterį, smogė jam į galvą. Stanislovas pradėjo stumtis pirmyn, nujausdamas, kad mūšio eiga keičiasi jo naudai. Visas išvargęs, sėdo pailsėti, bet po kiek laiko pakilo ir pradėjo žygiuoti laimėtojo žingsniu. Po geros valandos, sau murmėdamas, „nežinau, kaip ten buvo, bet vis dėlto pasisekė”, jau dalyvavo pergalės puotoje.

Savo ruožtu marsiečių mokslo akademijos istorikas iš erdvėlaivio pasigėrėdamas stebėjosi: — Tai genialus to karvedžio taktinis ėjimas, tiesiog stebėtina, kaip jis įviliojo priešą į spastus, tuo išgelbėdamas ir sunkią situaciją pakliuvusį savo pusbroli. Ir tuoj pat sėdo prie savo kompiuterio, raporte detalai aprašydamas šio istorinio mūšio taktinę eigą.

Destydamas istoriją koledže, kiekvieną istorijos kursą pradėdavo:

„Paskaita, skaityta 1987 m. spalio mėn. 31 d. Chicagoje per „Ateities” akademinį savaitgalį, kurio tema buvo: Lietuvių tautos fizinis ir dvasinis išlikimas.

Jeį „Akmuo užantyje” nevertas „dokumentinio filmo” vardo, kokiame žanru jis p. klausio? Gal tiksliausia jį būtų pavadinti politinė pornografija. Užsienyje pornografija rūšiuojama į „grubią” ir „švelniąją”. Ankstesnėje, o ypač Stalino laikais pagaminti sovietiniai propagandiniai filmai nusipelnė „grubios pornografijos” etiketės; „Akmuo užantyje” yra būdingas „švelniosios pornografijos” produktas. Praeitais dabartis jame iškreipiamos trupučiai subtiliau, mandagesniu tonu, bet esmė lieka ta pati. Kaip filme „Atgaila” Varlamo gerbėjai, taip ir „Akmenis užantyje” gamintojai lietuvių kalba tebedeklamuoja Varlamo — Stalino legendas.

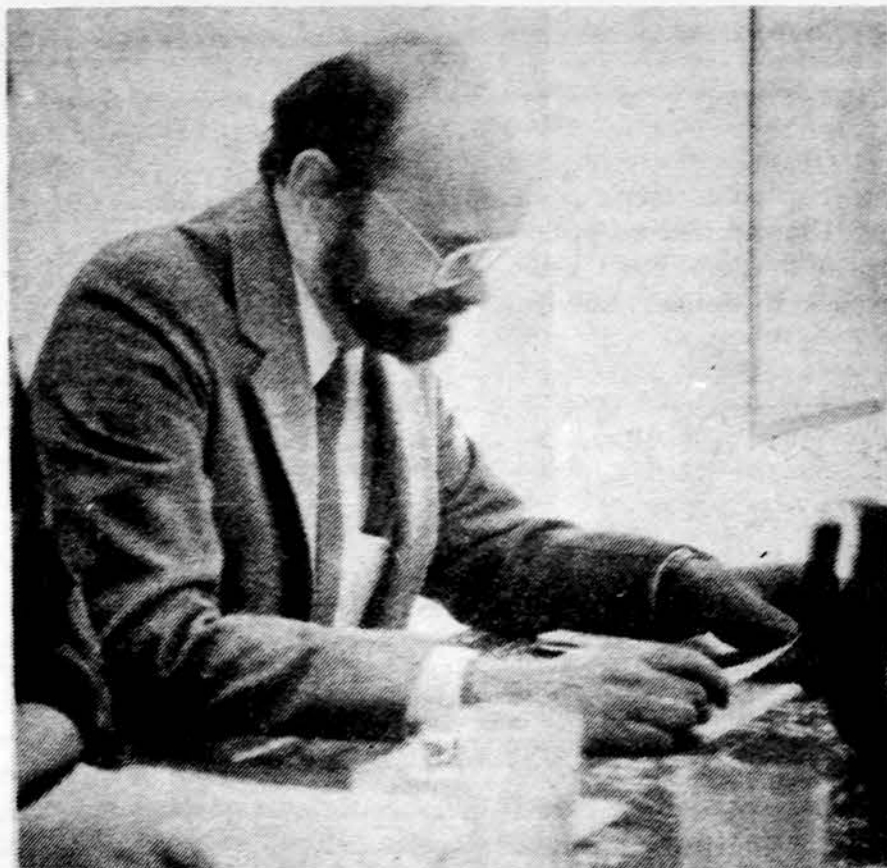
davau šiuo, prisipažįstu, gana dirbtiniu ir nerimtu anekdotu. Jį papasakojęs, paklausdavau: — Na, ir kas daugiau nusimano apie šį svarbų, tiesiog lemiamą įvykį Europos istorijoje, marsiečių mokslininkas ar karys Stanislovas? Reaguodami į šitokį klausimą, kurso studentai atsakydavo įvairiai, bet neturėdavo nuomonų, kad pėstininkas Stanislovas turėjo daugiau žinoti, nes akivaizdžiai aišku, sveikas protas („common sense”) tiesiog diktuoja, kad įvykio dalyvis turi daugiau žinoti, negu įvykio stebėtojas.

Bet šitokios logikos silpnumas paaiškėja, iškelus problemą kitaip, sakykime, paprašius Stanislovo ir marsiečių mokslininko parašyti darbą šiuo klausimu: Kodėl lietuviai ir jų sąjungininkai laimėjo Žalgirio mūšį? Marsietis mokslininkas, be abejo, gautų penketuką, o kareivėlis Stanislovas turėtų krapštytų galvą, darbo, o gal ir paties uždavinio neįkandęs.

Nesunku įrodyti, kad kasdieninė patirtis arba „common sense” neturi daug bendro su tikruoju mokslu. Šito gal ir nevykusi pavyzdžio esminis tikslas yra parodyti, kad kaip tik marsietis mokslininkas, stebėdamas įvykį iš tolo, geriau suprato bendrąją mūšio taktinę eigą, negu eilinis kovotojas. Iš tikrųjų beveik visos moderniosios, ir net, iš dalies, antikinės Vakarų civilizacijos intelektualinis pagrindas yra kaip tik šitos kasdieninės patirties, sakykime, kaimo logikos paneigimas mokslo srityje (bet ne kasdieniniame gyvenime). Šiandien mes gerai žinome, kad žemė skrieja aplink saulę, nors dar kalbame, kad saulė „kyla” ir „leidžiasi”, t.y. galvojame „moksliškai”, bet dar kalbame „liaudiškai”. Beveik nė vienas išauklėtas žmogus šiandien netiki, kad pasaulis yra nejudomas visatos centras, nežūrint, kad tas paneigimas prieštarauja mūsų akims ir ausims, mūsų kasdieninei patirčiai.

Mokslinės metodologijos esmė glūdi supratime, kad ne visi duomenys, ne visi „faktai” yra lygiavertiai. Kaip matome, mūsų akių patirti duomenys apie tariamą saulės „judėjimą” neturi daug mokslinės vertės. Arba, kaip pabrėžia marsiečių apsilankymas Žalgirio mūšio metu, sveiko proto arba, geriau pasakius, „kasdieninės patirties” logikos principai irgi mažai vertingi moksliškai prasme, ypač bandant atstatyti prasmingą ir apibendrintą praeities vaizdą.

Žinoma, istorija šiek tiek skiriasi nuo griežtųjų mokslų. Vienas iš bruožų, labiausiai skiriančių istorijos mokslą nuo, pavyzdžiui, chemijos, yra tai, kad istorijai yra užkraunamos moralinės pareigos, kurios daug maž neskiriamos griežtiesiems mokslams. Vargšė istorija. Kartais atrodo, kad ji turinti atlikti viską: ir ginti tautos garbę, ir auginti gerus krašto piliečius, skatinti pagarbą protėviams, ugdyti patriotizmą, apsaugoti etnines bendruomenes nuo nutautilimo, įrodyti, kad lietuviai nebuvo nacių kolaborantai, arba įrodyti, kad jie tokiais buvo — ir tai dar

Dr. Saulius Suziedėlis per „Ateities” akademinio savaitgalio programą 1987 m. spalio mėn. 31 d. Jaunimo centre, Chicagoje. Nuotrauka Jono Kuprio.

sąrašas istorijai priskiriamų pareigų anaipol neįpusetas.

Tad istorija ir kai kurie kiti visuomeniniai mokslai turi tam tikrą moralinį ir pedagoginį elementą, kuris, apskritai paėmus, nėra būdingas griežtųjų mokslų šakoms. (Dalinė išimtis yra dabartinis JAV-se verdamas kontroversija apie evoliucijos dėstymą viešosiose mokyklose, bet daugumai piliečių turbūt nesudaro didelio moralinio galvosūkių klausimas, ar elektros srovė laisviau teka per vandenį ar geležį. Antra vertus, nereikia aiškinti, koks nepaprastai didelis šokas ištiktų lietuvių visuomenę, jei koks istorikas įtikinančiai įrodytų, kad arkivyskupas Jozapas Skvireckas, apsilikęs vokišku munduru, asmeniškai, ginklu rankoje, vadovavo žydų šaudymui Kaune.)

Antrasis pasaulinis karas ir su juo susiję įvykiai, dėl savo nepaprastos apimties nekaltų žmonių žudynių, dėl dar iki šiol neregėto technologijos ir valstybinio biurokratizmo piktnaudžiavimo, yra pagrįstai įgavę istorijos studijose nepaprastai didelį moralinį svorį. Kaip tik dėl to šiais klausimais aštriai reaguojama, smarkiai polemizuojama, ypač atvėrus naujas istorinio aiškinimo galimybes arba šviežias

to meto istorijos interpretacijas. Pavyzdžiui, užpėnai Vokietijoje išėjusi Andreas Hillgruber esėjinio pobūdžio studija apie Antrąjį pasaulinį karą išaukė jų spaudoje ir akademinėse institucijose aštrias diskusijas ir polemikas.

Istorinių įvykių moralinis aktualumas neišvengiamai veda į istorijos supolitinimo pavojų. Viena istorijos supolitinimo pasekmių yra apgailėtinas „pseudoistorijos” suklestėjimas, apie kurį konkrečiau pakalbėsime kiek vėliau. Pseudoistorija gali reikštis įvairiai ir, tarp kitko, jos lygis yra nevienodas: blogiausiu atveju tai šlamštas (pvz., kai kurių tariamų mokslininkų visišką „Holocaust’o” neigimas), o geriausiu, tai šiek tiek mėgejiška, nors nepavojinga istorinė grafomanija. Pseudoistorija vis dėlto skiriasi nuo žurnalistikos ir istorinių romanų tuo, kad, nesinaudodama moksline metodologija, ji vis dėlto pretenduoja į mokslišką istoriją. Pseudoistorijos autoriams būdingi dažnai pasitaikantys absoliutūs tvirtinimai, arba „galutinės tiesos” įrodinėjimai.

Pseudomokslininkams kartais pavyksta patraukti savo pusėn nemažą visuomenės dalį. Pavyzdžiui, JAV-se organizacijos, prie-

šiškos evoliucijos dėstymui mokyklose, samdo „mokslininkus” įrodyti, neva moksliskais pagrindais, ūmaus pasaulio sukūrimo teorijas. Dažniausiai pseudomokslininkams labiausiai sekasi toje visuomenės dalyje, kuri yra jau iš anksto nusistatęsi priimti jų „tezes”. Daugumai akademinių mokslininkų atmetant pseudomokslininkų aiškinimus, pastarieji griebiasi nudėvėto mito apie tariamą akademinio pasaulio dominavimą tam tikrų jiems priešiškių jėgų, kurios gali būti „kairieji liberalai”, „pasaulietiški humanistai”, „tarptautinės korporacijos”, arba „karo pramonės kompleksas”, priklausomai, žinoma, nuo ideologinio arkluko, kuriuo joja pats pseudomokslininkas.

Neneigiui, kad kiekvieno krašto akademinės institucijos, jų tarpe ir istorijos fakultetai, užsiima politikavimu. Iš tiesų ne be pagrindo Amerikoje dažnai sakoma, kad profesūra pasižymi aštriausiomis politinėmis intrigomis. Tai įrodo, kad akademikai, kaip ir kiti profesionalai, yra ambicingi, dažnai nepakantūs. Bet tai dar nereikia, kad akademinė visuomenė neturi tam tikrų mokslinių normų, kurios privalomos visiems, pretenduojantiems į mokslininkus. Žinoma, netubulame pasaulyje tų normų ne visuomet laikomasi, iš tiesų ne be nesamone teigti, kad tų mokslinių kriterijų nėra vien dėl to, kad istorikai turi politines nuomones ar net ideologinius įsitikinimus.

2. Kas sudaro tikrąją mokslinę istoriją?

Rimtas istorijos rašymas lietuvių kalba prasidėjo su Simano Daukanto *Būdą senovės lietuvių ir žemaičių*. Daukanto veikalas šiandien vertinamas labiausiai dėl savo originalumo, nors jau ilgesnį laiką jis nelaikomas patikimu Lietuvos istorijos šaltiniu. Kitaip istorikų žiūrima į Valančiaus kritišką studiją *Žemaičių vyskupystė*, kuri, kad ir su klaidomis, dar vertinama kaip svarbus istorinis veikalas. Teodoro Narbuto, Basanavičiaus ir kitų Lietuvos patriotų istorinės studijos įeina į tam tikro tipo lietuvių klasikinio patriotinio romantizmo literatūrą, o ne mokslišką istoriją.

(Nukelta į 2 psl.)

Dalis klausytojų per dr. Sauliaus Suziedėlio paskaitą „Ateities” 1987 m. akademinio savaitgalio metu Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje. Nuotrauka Jono Kuprio

Šiame numeryje:

Politinės pornografijos filmas „Akmuo užantyje” • Vokiečių okupacijos mokslinė metodologija ir OSI • Algirdo Landsbergio vieno veiksmo hepeningas „Bogušį iš teatro, peršingus iš Europos” • Vytauto Pluko eilėraščiai • Chicagos teatruose

Vokiečių okupacijos mokslinė metodologija ir OSI

(Atkelta iš 1 psl.)

Pagrindinis elementas, skirian-
tis Valančių – istoriką nuo Basa-
navičiaus, išreiškiamas vienu žo-
džiu: *šaltiniai*. Kritiškas ir
nuoseklus šaltinių vartojimas yra
pati būdingiausia mokslinio
istorinio darbo charakteristika.
Savo ruožtu kritiškos metodologi-
jos stoka arba, paprasčiau kal-
bant, nesugebėjimas šaltiniuose
užtiknamose duomenyse išsijoti
grūdus nuo pelų yra galbūt būdin-
giausias pseudoistorikų darbo
bruožas. Taigi tėvynės meilė,
nežiūrint, koks tai būtų geras
asmeninio charakterio bruožas,
neutikrina mokslinės istorijos
rašymo, anaipol, nekritiškas
patriotizmas gali mokslui
pakenkti. Kadangi Valančius šalti-
ninius artimai pažino ir jais
nuosekliai naudojosi, *Zemaičių
vyškupystė* dar ir šiandien turi
išliekamą mokslinę vertę, o
Daukanto ir Basanavičiaus isto-
riniai veikalai labiau nušviečia
lietuviško romantizmo raidą,
negu senovės lietuvių būdą ar jų
kilme. Taigi mokslinės istorijos
conditio sine qua non, jos pagrind-
inis reikmuo remiasi kritiška
šaltinių analize. Mano supratimu,
mokslinė istorija: *kritišku visų
prieinamų šaltinių analizavimu
paremta praeities studija,
atmetanti išankstines (apriorines),
duomenimis neparemtas, išvadas*.
Nereikia stebėtis, kad šis api-
brėžimas yra kiek neigiamo pobū-
džio. Kiek lengviau definuoti
pseudoistoriją, negu pačią isto-
riją.

Cia noriu pabrėžti, kad ideolo-
giniai ir politiniai individualių
istorikų įsitikinimai nebūtinai
nulemia istorinio darbo kokybę.
Yra buvę ir rimtų istorikų – „na-
cionalistų“ (pvz., Ivinis) ir silp-
nesnių (Basanavičius), tvirtai
šaltinius pažinusių marksistų
(M.N. Pokrovskis, iš lietuvių R.
Batūra) ir istorinės medžiagą pikt-
naudojusių (J. Žiugžda). Ir lite-
ratūroje matome, kad ideologi-
niai įsitikinimai nebūtinai ribo-
ja talentą: plg. komunistę Salo-
mėja Nerį ir profasistą Ezra
Poundą. Pripažįstu, kad tvirti
ideologiniai įsitikinimai dažnai
pakreipia istorijos tyrinėjimą
viena kuria nors linkme, kartais
iškreipia išvadą; tiktai pabrėžiu,

kad tai nėra koks dėsningas, būti-
nas ar neišvengiamas fenomenas.

Dažnai į klausimą, kas sudaro
tikrą, t.y. mokslinę istoriją, gana
sunku atsakyti; gal lengviau iš-
skirti įvairias pseudoistorijos ver-
sijas. Šita problema išryškėja,
konkrečiai vertinant vokiečių
okupacijos laikotarpio istorinę
metodologiją.

3. Istorinių šaltinių ir duo-
menų hierarchija.

Istorinius šaltinius ir meto-
dologiją vertinant, iškyla istori-
nės dokumentacijos hierarchijos
problema. Kaip minėjome, vienas
iš mokslinio bendrų principų
yra duomenų klasifikavimas. Iš-
skiriant pašalinius veiksmus, pa-
tikimumo atžvilgiu istorinę doku-
mentaciją vertinčiau daugmaž
šitokia schema:

(a) Oficialūs dokumentai. Čia
turiu omenyje valdžios atstovų
raportus, teismų dekretus, kari-
nių įsakymus ir kitus oficialius
ir viešus archyvinis dokumen-
tus. Šitos dokumentacijos priva-
lumas glūdi tame, kad oficialių
raštų genėzė yra palyginti leng-
vai nustatoma, atsekant doku-
mentacijos kūrimo eigą. Tuo
pačiu, parašai, antspaudai, data-
vimas ir kiti oficialiems raštams
būdingi bruožai paprastai leidžia
šitokius šaltinius identifikuoti ir
nustatyti jų autentiškumą.

(b) Dienoraščiai ir kiti istorinių
įvykių tiesioginiai aprašymai.
Rašiniai dokumentai, kurie
kuriamai įvykiu metu ar netrukus
jam praėjus, turi gana didelę ver-
tę, nors neprilygstančia grupei
(a). Ypač privataus pobūdžio
aprašymai dažnai yra mikrosko-
pinio pobūdžio, sunkiai pasiduo-
dantys apibendrinančioms išva-
doms, o žymesnių ir atsakingų
asmenų bendresni aprašymai
kartais turi apologetinį pobūdį,
kas mažina aprašymo įvykiu vaiz-
do patikimumą. Vis dėlto dienora-
ščiai gali turėti nemažą reikš-
mę, ypač lyginant jų pateiktus
duomenis su oficialia dokumenta-
cija.

(c) Liudininkų parodymai tei-
smuose, komisijų apklausinėjimo-
se arba panašiuose oficialių
organų rėmuose. Šie istoriniai
šaltiniai yra naudojami jau šimt-
mečiais ir jie sudaro gana reikš-
mingą istorinės dokumentacijos

Lietuva

ATŽALYNAS

LAISVAS ŽODIS

LIETUVOS LAISVĖS TRIMITAS

Lietuvos Kelias

LIETUVOS LAISVĖS TRIMITAS

Rezistencinio Lietuvos pogrindžio slaptoji spauda vokiečių okupacijos metais.

lobį. Metodologiniu atžvilgiu, liu-
dininkų parodymai istorikui
lengviau įkandami negu eiliniai
atsiminimai, nes daugeliu atve-
jų medžiaga pateikiama siste-
matinai, ją ne per daug ap-
kraunant mažos vertės smulkme-
nais. Antra vertus, kadangi
parodymai beveik visuomet siste-
matinai įvairių pareigūnų fil-
truojami, įvykių apšvietimas
nebūna visapusiškas.

(d) Atsiminimai. Gana aišku,
kad atsiminimai, dažniausiai ra-
šomi arba užrašomi ilgesniam
laikui praėjus, turi mažesnį pati-
kimumą negu (b). Šių šaltinių ka-
tegorijos patikimumas priklauso
nuo autoriaus tikslumo, vidinio
pasakojimo nuoseklumo ir logiš-
kumo, pasakotojo arba pasakoto-
jos sugebėjimo atskirti savo pa-
saulėžiūrą nuo įvykių aprašymo.
Atsiminimų naudingumas kele-
riopai padidėja, pasisekus
istoriškai rasti tvirtinančią
medžiagą iš kitų šaltinių.

(e) „Antriniai“ šaltiniai: mono-
grafijos, straipsniai, statistiniai
duomenys, žurnalistika, t.t. Tai

LAISVĖ

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA

LAISVĖ

LAISVAS ŽODIS

VIENINGA KOVA

LIETUVOS LAISVĖS TRIMITAS

LIETUVOS LAISVĖS TRIMITAS

Rezistencinio Lietuvos pogrindžio slaptoji spauda vokiečių okupacijos metais.

lengviausiai prieinama, dažnai
kiekiu gausiausia, bet, tuo pačiu,
mažiausiai originali medžiaga,
kuri, tinkamai suprasta ir in-
terpretuojama, vis dėlto gali ta-
pti vertingu šaltiniu. Daug svarbos
čia turi istoriko profesinis pasi-
nuošimas, padedantis spręsti
kito tyrinėtojo duomenų atrankos
patikimumą ir šaltinių pažinimą;
tokių būdų, atsakant į klausimą:
ar galima antrinių šaltinių pasi-
tikėti?

Aukščiau pateikta šaltinių hie-
rarchijos schema nėra absoliuti
nei visapusiška. Kiekvieną kate-
goriją įtaigauja įvairūs veiksniai,
kurie nusprendžia tų šaltinių
patikimumą: pvz., sąmoningas
ar nesąmoningas šaltinių klas-
tikavimas, tyrinėtojo tenden-
cinis, archyvinis komplektų
pilnumas ir t.t. Žinoma, pasi-
taiko dokumentacijos, kuri pilnai
neįsėdina nei į vieną, nei į kitą ka-
tegoriją, arba priklauso keletui jų.

4. Lietuvos vokiečiųmetis:
pseudoistorijos rūšys ir jų me-
todologiniai trūkumai.

Pagaliau konkrečiai prieiname
prie mums rūpimos temos: vokie-
čių okupacijos istorija Lietuvoje
pseudoistorijos ir jos trūkumų
šviesoje. Pastaruoju metu ši tema
yra tapusi aktuali, tiek iš Rytų
Europos kilusiai išeivijai, tiek
žydų bendruomenei, tiek sovieti-
nėms institucijoms. Pats temos
aktualumas ir jos politinis jaut-
rumas sudaro, kaip matysime,
pavojų dalykiškam ir objekty-
viam istorijos tyrinėjimui.

Paimkime keletą veikalų, ku-
riuos, pasinaudojant Milan
Kunderos išpopuliarintu termi-
nu, galima pavadinti istoriniu
„kiču“, t.y. pseudoistoriniais
veikalais, pretenduojančiais į
istoriją. Turbūt liūdniausiai nu-
skambėjo Allan Ryan 1984 me-
tais išleista knyga *Quiet
Neighbors*, kuri, nors ir griežta
prasmė nėra istorinis veikalas,
remiasi istoriniais aiškinimais.
Pati pirmoji skyras antraštė,
vieno amerikiečio pasakymas
apie dipukų stovyklą, „Čia jūs
rasite viską, išskyrus Hitlerį“,
jau nuo pradžių duoda veikalui
nerimtą toną. Bet ir be to apstu
klaidų ir šiaip pseudoistorinių
tvirtinimų. Štai jų keletas:

(a) tvirtinimas, kad vienas vi-
suotinis karo pabėgėlių bruožas
buvo jų „troškimas niekados ne-
grįžti į savo gimtuosius kraštus“
(p. 8);

(b) karo pabėgėlių klasifikacija:
„Jais buvo Rytų europiečiai, iš-
vaziavę į Vokietiją karo metu
darbininkai, kai kurie savano-
riškai, kiti priversti; dar kiti, tai
Rytų europiečiai, kurie buvo
pasilikę savo kraštuose padėti vo-
kiečiams ir kurie traukėsi su jais,
vies žingsniu pasprukę nuo
Raudonosios armijos“ (p. 8);

(c) pabaltiečiai ir ukrainiečiai
karo pabėgėliai gyveno „kaimuo-
se su malonėmis sodybomis, šva-
riais, gerai prižiūrimais namais
ir sodais, su gerai maitinamais
gyventojais“ (p. 13);

(d) cituoja amerikiečių karinio
personalo ir laikraštinių tvir-
tinimų, kad dauguma pabaltie-
čių ir ukrainiečių karo pabėgėlių
buvo „provokiški“ (pvz., pp.
13-14);

(e) cituoja vieno laikraštiniųko,
Drew Middleton, straipsniuose
skelbtas žinias, kad neva daugiau
negu trečdalis pabaltiečių buvo
kolaborantai, „dirbė SS ir
Gestape“, ir nežinia kuo pare-
m-

tą pasisakymą: „dauguma pabal-
tiečių [DP stovyklose] kalba
angliškai“ (p. 14). Ši pastaroji
nesąmonė apie DP poliglotus
gana linksmai nuteikia mano
kartos pabėgėlius, gerai atsime-
nčius mūsų jaunėsniųjų
„vertėjų“ paslaugas tėvams dar
ilgai po atvažiavimo į Ameriką.

Surinkti ir komentuoti visus
Ryan'o prieštaravimus, faktines
klaidas ir viener kitur pasita-
kančias akivaizdžias istorines ne-
sąmones užimtų per daug laiko.
Norėčiau tik pateikti minimo
veikalo pagrindines metodolo-
gines klaidas. Ir čia vėl iškyla tas
svarbiausias istorijos mokslui
žodis: *šaltiniai*. Visų pirma
Ryan'as nepripažįsta jokios
šaltinių klasifikacijos: vienodai
vertinami ir to meto laikrašti-
ninkų iliuzijos, UNRRA, IRO ir
CIC darbuotojų impresionistiniai
aprašymai ir antrinių veikalų
duomenys (ypač Leonard Din-
nerstein monografija *America
and the Survivors of the
Holocaust* ir Raul Hilberg *The
Destruction of the European
Jews*).

Gana paviršutiniškas žvilgsnis
į DP spaudą ir to meto pabėgėlių
tikrovę (plg. R. Krikščiuo-
straipsnį *Lituanus*, 1983, vol. 29,
no. 2) greit parodytu, kad tvir-
tinimas (a) ne tik tiktai be pagrindo,
bet yra tiesiogiai antitietinis
tikrajam būklei – DP pabėgėlių
greito grįžimo troškimas buvo
bene pats lengviausiai
pastebimas daugumos nežydų
pabėgėlių psichologinis bruožas.
Karo pabėgėlių klasifikacijoje
[težė (b)] ignoruojama pati
charakteringiausia civilių Rytų
Europos pabėgėlių grupė: tie,
kurie paprasčiausiai, be jokių
kitų motyvų, bėgo nuo stalininio
teroro vienintele galima geogra-
fine kryptimi – į Vakarų.
(Vienas svarbus žodis, aiškinant
pabėgėlių motyvą, „Stalinas“,
veikale – randamas paminėtas
vieną kartą prabėgoms, kitame
kontekste.)

Tvirtinimą (c) apie pabaltiečių
ir ukrainiečių „gerą gyvenimą“
Ryan'as paėmė beveik pažodžiui
iš Dinnerstein'o monografijos, o
anas nekritiškai kartojo ameri-
kiečių komisijų išpildžius. Iš
tikrųjų tiek Ryan'o, tiek Din-
nerstein'o pažiūros apie tur-
tuose skęstančius dipukus prieš-
tarauja jų pačių pateiktos žinios

kitose vietose apie DP stovyklų
vargus, įskaitant aukštą džiovi-
ninkų procentą stovyklose.

Faktai, liečiantys tariamą DP
„provokiškumą“ ir kolaboravimą
(d) ir (e), paimti beveik ištisai iš
1945-1948 metų laikotarpio, kada
fašizmo žiaurumai dar buvo švie-
ži aliantų atmintyse, o laikysena
ir požiūris į Stalino diktatūrą
dar buvo sąlygojami karo meto
prosovietinės propagandos, kuri
ignoravo sovietų karo meto nusi-
kaltimus. Daug kam, net ir geros
valios amerikiečiams, niekuo
nesimpatizuojantiems komuniz-
mui, bet ir nežinantiems Rytų
Europos tikrovės, atrodo visai
logiška įtarti bėgusių nuo sąjun-
gininkų (t.y. rusų) arba „išvaduoto-
jų“. Ar amerikiečiai iš tikrųjų
buvo naivūs? O gal jie tik tiktai pa-
sikliaudavo „common sense“?
Kas gi galėjo būti blogiau už
hitlerizmą? Nejaugi tie, kurie
išvadavo Auschwitz'o konclagerį,
galėjo būti pavojingesni už niek-
sina fašizmą?

Vis dėlto, kaip matome, „com-
mon sense“ neatstoja mokslinio
kūno. Dar svarbiau, viena
pagrindinių istorinės metodolo-
gijos taisyklių yra šaltinių ir jų
autorių kritika. Šiandien mes
geriau suprantame istorinių
šaltinių tendencingumą ir
ribotumą. Jeigu Ryan'as nekri-
tiškai pateikia Middleton'o
komentarų, reiškia, kad jis jiems
priduoda autentiškumo, neaiš-
kindamas, kad Middleton'o
„kolaboravimo“ sąvokos buvo
labai miglotos ir plačios. Ir kur
nuoseklumas? Iš vienos pusės,
Ryan'as kartoja pasisakymus, aiš-
kiai implikuojančius bent pusę
pabaltiečių ir ukrainiečių kola-
boravimu, o veikalo pirmojo
skyrus pabaigoje (p. 26) prie-
leidžia, kad tokių negalėjo būti
daugiau kaip penki procentai.
Ryan'as ne tik nepažįsta savo
šaltinių, bet stokoja ir pa-
prasčiausio nuoseklumo.

Galų gale, yra vienas sveiku
protu paremtas metodologijos
reikmuo: tyrinėtojas turi turėti
bent apytikrą nuovoką, apie ką
jis/ji šneka. Žmogus, kuris rašo
apie neegzistuojančias būtybes,
kaip, pvz., „nevokiškus nacius“
(p. 22) arba kažkokius „teutoniš-
kus kroatus“ (p. 143), kuris
teigia, kad dauguma lietuvių yra
protestantai, o latviai katalikai,
(Nukelta į 3 psl.)

Bogušį iš teatro, peršingus iš Europos!

(Vieno veiksmo hepeningas)

Lietuvoje skundžiamasi gerų pjesių stoka,
bet po praėjusių metų rugsėjo 10 d. tokiems
skundams nebėra pagrindo. Patsi gyvenimas
– „tarybinė“ buitis – praturtino lietuvių teatro
repertuarą dramatišku, daugiabrančiu tekstu.
Tai Valstybinio jaunimo teatro visuotinis prof-
sajungos susirinkimas, suvestas pasmerkti
kolektyvo narių Vytauto Bogušį. Susirinkimo
užrašas pasiekė užsienį, pasirodė išeivių spau-
doje, ir jau sugrįžo į Lietuvos radijo bangomis.
Tokie ritualiniai susirinkimai Lietuvoje
vyksta jau nuo pačios okupacijos pradžios. Iki
šių laikų jų dramatinė vertė buvo minimali.
Pareigūnai padeklamuodavo saugumo instruk-
cijas ir pasmerkėdavo „nusikaltėlius“, įbauginta
„liaudis“, nors ir gėdydamasi, pritarėdavo.
Jaunimo teatro kolektyvo susirinkimas 1987 m.
rugsėjo 10 d. ženklina naujos eros pradžią. Šis
istorinis įvykis inspiravo projektą vieno veiksmo
„hepeningui“.

Scenoje išsiriškia apie 140 veikėjų. Į
priekį išeina pareigūnai: direktorius, direk-
toriaus pavaduotojas, profsajungos pirmi-
ninkas, liaudies kontrolės pirmininkė. Jie
liturgiškai kartoja per dešimtmečius išmoktas
frazes, kokiomis būdavo pateisinamos okupa-
cijos, valymai, trėmimai, likvidavimai:
„Teatras, draugai, yra ideologinė organiza-
cija... auklėja tarybinį žmogų tarnauti ta-
rybinei tėvynei... Komjaunuolių vardu smer-
kia nederamą elgesį“. Deklamuodami, jie
žygiuoja kairėn ir dešinėn, kopėčiom lipa aukš-
tyn ir žemyn – scenos fone pina didžiulį
voratinklį.

Voratinklį supynus, į priekį žengia komi-
šiausia susirinkimo figūra, direktoriaus pava-
duotojas Butė. Jis už rankos veda moterį var-
du BUTĖS SINTAKSE. Pasigirsta jo monolo-

gas, pažodžiui iš užrašo. Ši tarybinio činovniko
„arija“ vėta Gogolio ar Becketto plunksnos:
jo SINTAKSE suklumpa, pargriūna, pasi-
spardo, keistai sušnypščia ir išslyja.

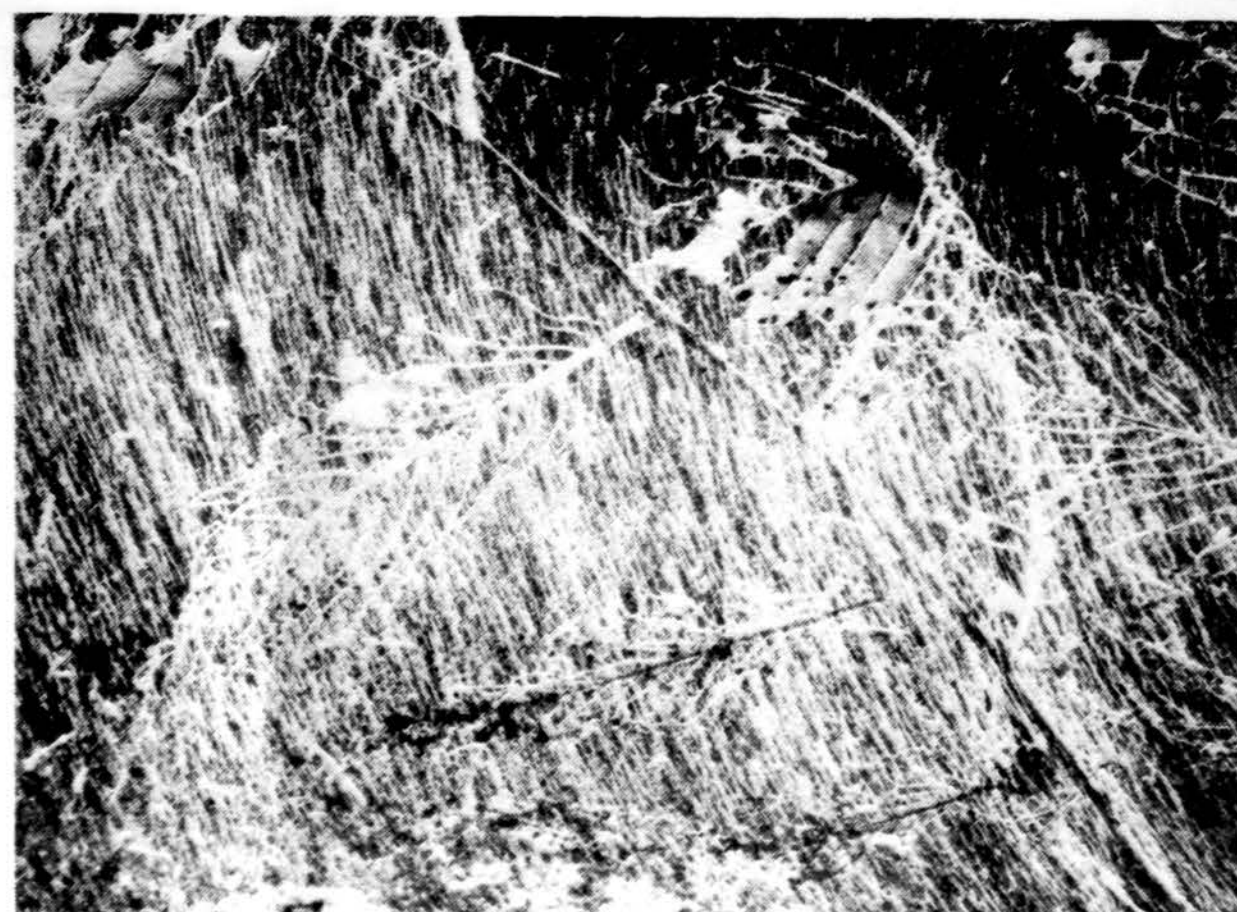
Butei tempiant savo SINTAKSE iš scenos,
Bogušį pradeda smerkti jo tiesioginis virši-
ninkas, vyr. energetikas Jonuška. Bet jam dar
nesurezguos pusės sakinio, iš netolimos praeci-
ties – iš garsiakalbio – pasigirsta jo paties
balsas, atspirašinęjantis smerkiamajai: „At-
leisk, nepyk, kad tave smerksiu, kitaip ne-
galiu, liepė valdžia“. Taip Jonuška eliminuoja
Jonušką – su dūmų debesėliu dingsta iš
scenos.

Šias tragikomiškas interliudijas per-
traukia gresminga muzika. Pakyla nuogos
jėgos atstovas – tos jėgos, kuri režisuoja tokius
susirinkimus ir šokdina pareigūnus. Tai At-
stovas iš Vilniaus miesto partijos komiteto. Jis
nesako savo pavardės – jo veidas pridengtas
Pravdos dienraščiu, su skylutėmis akimis ir
burnai. Jis nusiplėšia švarko rankovę, parodo
savo raumenis, ir užsideda geležinę pirštinę.
Jo žodžiai, kaip smūgiai į veidą rūsyje:
„Nemeluok... Parsidavei už dolerių... Sau-
gumo raštas... Vyt tave iš teatro!“

Bet kas darosi? Kaltinamasis atsisako nusi-
lenkti prievartai ir melui! Pakyla Bogušis ir
drebia pareigūnams į akis: „Gavote KGB
nurodymus... Liūdniausia, kad jūs, intelligen-
tai, gavę kvailą stalinietišką instrukciją,
puolate akiai vykdyti... Budelis Stalinas išžudė
milijonus...“

Bogušiui kalbant, scenos fone pradeda
plyšti didysis voratinklį. Kaltinamajai paremia
jo bendradarbiai: Venclovas, Aukštiejus,
Brittenkovas: „Panašiai, pagal saugumo
nurodymus, buvo smerkiamas Pasternako
„Daktaras Živago“... Balaganas... Neturit
teisės jį išvyti... Neturime teisės smerkti...“
Voratinklį scenos fone išryškina ir išsibraukia.

Pasigirsta liūdna gaida. Balso prašo gal tra-
giškiausia šio spektaklio dalyvė, vyriausioji
režisierė Dalia Tamulevičiūtė. Prieš ją pra-
bylant, iš garsiakalbio išgirstame jos vidinį
balsą: „Viespatie, ką daryt? Juk aš neturiu
pasirinkimo. Reikia gyvent. Reikia saugot,
gelbėti teatrą. Juk netrukus gastro-
lės užsienyje...“ Dar liūdnėsnė gaida. Pradeda
kalbėti pati Tamulevičiūtė: „Ką tu, Bogušai,
žinai apie Stalino aukas?... Ką Amerika
kalba, tai šlykštu... Nacionalizmas – baisu...
Ką Lenkijoje padarė „Solidarumas“... Teatrai

Kazio Daugelos nuotrauka „Rudens voratinklį“ iš serijos „Metų laikai“, laimėjusios I vietą Lie-
tuvų fotografų išeivijoje 1987 m. parodos konkurse.

tenkios – Bieruto, Gomulkos, Giereko, Jaru-
zelskio Lenkijos, ZOMO Lenkijos, Maskvos
tebedirigujamos Lenkijos realybės“.

Prabyla DAUKANTAS: „Ar atmeni, Dalia,
su kokia meile vedei į sceną pjesę apie mano
gyvenimą? Nejaun pamiršai mano žodžius pir-
moj daly: „Reikia turėti laisvę atsiminti. I-
storija yra laisvė. Turėti savo istoriją – turėti
savo laisvę. Turėti laisvę – tai turėti atmintį.
Tie dalykai, regis, neatskiriami“.

ISTORIJA ir DAUKANTAS paliečia
Tamulevičiūtės pečius ir nueina. Ji trumpam
užsidengia akis, papurto galvą ir pradeda
rašyti *Literatūrai ir menui* laiška, kuriame ji
pasmerkia Bogušį.

O kaip per visą šį spektaklį elgiasi Jaunimo
teatro kolektyvas? Jis atlieka Choro vaidmenį,
bet visai kitaip, negu tie praėjusių metų pa-
klusūs, įbauginti pavaldiniai. Kolektyvo
nariai svaido aštrias replikas; triukšmingai
reikalauja, kad Partijos atstovas prisistatytų;
ironišku juoku sutinka direktoriaus pa-
vaduotojo mėginimus susieti Bogušį su
amerikietiškom raketom – peršingais –
Europoje. Jie pradeda pūst didžiulius balionus.
Kai kurie balionai įgauna Stalino pavidalą.
Kiti atrodo kaip leninai, chruščiovai, brežne-
vai, gorbaciovai, ligačiovai, jelnai ir „tary-
binės“ raketos. Dar kiti primena Reaganą,
poni Thatcher, kanclerį Kohlį, ir tuos
nelemtuosius „peršingus“. Pasigirsta „Anties“
ansamblio grojama lietuviško roko muzika.
Karnavališkoje atmosferoje Jaunimo teatro
liudis tvatinasi balionais, kurie kyla į viršų,
sprogina.

Veikėjams skirstantis ir triukšmui blėstant,
scenos fone pasirodo senas posakis: VOX
POPULI – VOX DEI. Šį užrašą pakeičia kitas:
LA COMMEDIA E FINITA.

Nusileidžianti uždanga užskleidžia hepe-
ningą pagal rugsėjo 10 dienos Valstybinio
jaunimo teatro visuotinio profsajungos susi-
rinkimo užrašą.

Algirdas Landsbergis

Vokiečių okupacijos mokslinė metodologija ir OSI

(Atkelta iš 2 psl.)

nesukelia daug pasitikėjimo savo ekspertize.

Ryan'o knyga nesukėlė didelio protesto Rytų Europos žinovų tarpe, išskyrus kai kuriuos taiklius ukrainiečių mokslininkus pasisakymus laikraštyje *The Ukrainian Weekly*. Daugumas akademikų turbūt tuoj suprato, kad čia pseudoistorija, tad mokslinė periodika nesiėmė veikalo recenzuoti, nes nelaikė jį rimto lygio. Laikraštinio lygio recenzentai nelabai sugebėjo veikalo moksliskai kritikuoti, nes patys daug nežinojo, tenkindamies tik-tai bendrais, teigiamais vertinimais, nes knyga vis dėlto pliekė visų nekenciamus nacius. Bet nesąmonė lieka nesąmone, nežiūrėti, ar ji skelbiama antinaciniais ar pronaciniais, antikomunistiniais ar prokomunistiniais tikslais.

Sol Littman'o veikalas *War Criminal on Trial: the Raucha Case* parodo pseudoistorijos smukimą iki visiškai mėsėjiško nemokškumo, neturinio net ir paviršutiniško mokslisko klogo. Pateikti tikrai aiškiai klaidingus Littman'o išvedėjimus:

(a) Nepriklausomos Lietuvos vyriausybė buvo „provokiška“ ir aiškiai prijaucianti „nacional-socializmui“ (ar tai iš tikrųjų galėjo būti ta pati vyriausybė, kuri represavo Klaipėdos nacius, tuo iššaukdama Vokietijos boikotą?);

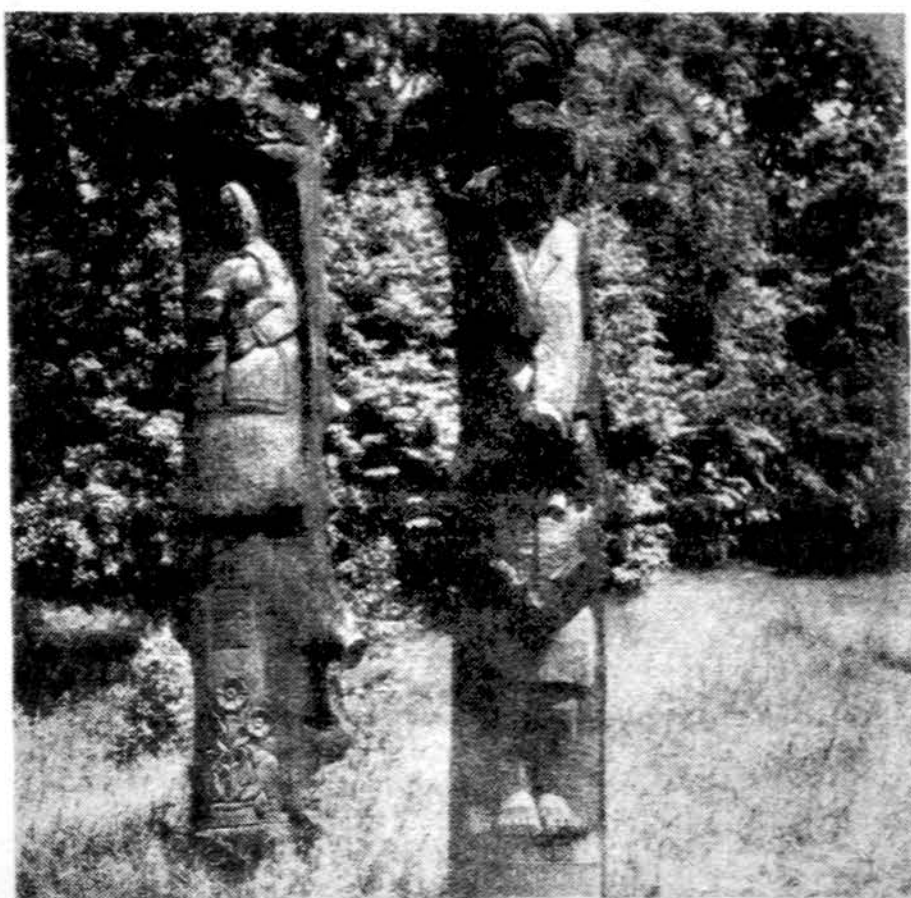
(b) Firmajai karo dienai praėjus, Lietuvoje „neliko ginkluotų rusų pajėgų“;

(c) „Pusė dešimtos rytą, birželio 23 d., pirmadienį [Lietuvių Aktyvistų] Frontas paskelbė nepriklausomą, provokišką, antisovietinę laikinąją vyriausybę, tuo tarpu lydimą nacionalisto žurnalisto Jono Klimaičio“.

Ilgiau sustokime vien prie paskutinio tvirtinimo, nes tos klaidos genėzė lengvai atsekama.

„Jono Klimaičio“ pavardę Littman'as turėjo pasiimti iš *Documents Accuse*, gal iš kurio kito sovietinio šaltinio (Littman'o išnašos nėra gerai organizuotos, tad sunku nustatyti), kuriame minimas kažkoks Jonas Klimaitis (Klimavičius). Palyginus tai su Stahleckerio raportu tvirtinimu, kurį neatsargiai pakartoja R. Hilbergas, kad kažkoks Klimatis (sic) buvo „Kauno partizanų vadu“, ir pasirodo, kad vyriausybės šefu tampa visiškai neegzistuojantis žmogus. (Lietuvių šaltiniuose, pvz., Budreckio monografijoje apie sukilimą, minimas Klimaitis nebuvo „Jonas“).

Pseudoistorijos kritika gana lengva, nes ji rašoma ne profesionalų, neturinčių tinkamo metodologinio pasiruošimo. Žinoma, neinformuotų žmonių tarpe ji padaro tam tikrą įspūdį, kas neišvengiama atviroje visuomenėje. Taip pat reikia pripažinti, kad ir mūsų išeivijų publikacijose irgi pasitaiko pseudoistorijos, ypač atskiras pavyzdžius paremtų tvirtinimų suabsoliutinimo. Taip kaip Littman'as kai kuriuos atskirus epizodus piktnaudžiauja, bandydamas įrodyti tariamą Smetonos „provokiškumą“, taip ir kai kurie išeiviai kartais panaudoja dalies žydų visuomenės pritarimą sovietų okupaci-

Paminklo Abingos kaimo nacių aukoms atminti fragmentas – 1941 m. birželio mėn. 22 d. vokiečių kareiviai sušaudė kaimo gyventojus vyrus ir kaimą sudegino.

jai kaip įrodymą, kad žydai apamai rėmė bolševizmą, bet ignoruodami nacių grėsmę, kuri turėjo daug reikšmės žydų laikysenai. Atsiminkime, kad Ryan'as, aprašydamas karo pabėgėlius, visiškai neatkreipė dėmesio į Stalino terorą kaip vieną iš pagrindinių priežasčių, skatinančių savo gimtinę mylinčius Rytų europiečius apleisti tėvynę.

Vienas pagrindinių pseudo-mokslininkų bruozų: sąmoningas ar nesąmoningas vengimas išbalansuoti duomenis, pabrėžiant vieną ar kitą atvejį kitų sąskaiton, dažniausiai siekiant pateisinti jau susidarytas išankstines išvadas. Ir ta liga neturi ideologinių ribų: ją serga ir patriotai, ir komunistai, ir konservatoriai, ir liberalai.

5. Metodologinės klaidos akademiniuose veikaluose

Taigi skirstome istorikus į pseudoistorikus ir tikruosius mokslininkus. Irikiavimas į tikruosius mokslininkus dar negarantuoja nei metodologinio, nei faktinio neklaidingumo. Specifiškai noriu paminėti šioje vietoje du veikalus, vieną stipresnį, kita silpnesnį, kurie yra buvę cituoti OSI vedamose teisminėse bylose. Pirmas, tai Raul Hilbergo *The Destruction of the European Jews*, o antras – Leonard Dinnerstein, *America and the Survivors of the Holocaust*.

Pirma Raul Hilbergo veikalas. Iš anksto reikia pripažinti, kad tai yra nepaprastos apimties veikalas, su milžiniška ir turtinga faktine baze, stebėtinai plačiu archyvinio pamatu, teisėtai užsitarnavęs kone klasiko reputaciją Amerikos universitetuose ir Holocaust'o studijose užėmęs bene pirmą vietą. Bet nėra nė vieno stiprios apimtios veikalo, neužsitarnavusio kritikos. Hilbergą yra kritikavę kai kurie žydai mokslininkai, nepriėmę jo karo meto „pasyvaus žydo“ stereotipo. Kiti ne visai sutinka su kai kuriomis apibendrinančiomis ir filosofinio pobūdžio išvadomis. Bet čia mums svarbu lietuviška tematika. Hilbergo

veikale rašoma, kad Einsatzkommando 1b prisistatė lietuvių sukilėlių vadui Klimatis(sic) ir įtaigavo jį pradėti žydų naikinimą Kaune. Bet peržiūrėjus lietuvišką medžiagą, aišku, kad Kaune buvo sukilėlių bent keletas tūkstančių, o vokiškoji dokumentacija aiškiai byloja, kad Klimaičio gaujos skaičius buvo tarp 50-150 asmenų. Jokiose LAF kovose, sambūriuose ar oficialiuose susirinkimuose Klimaitis neregistruojamas.

Žinia apie Klimatį (sic) paimta iš Stahleckerio raportu ir vokiečių Einsatz grupių konsoliduotų pranešimų. Kadangi dėl kalbos nemokėjimo Hilbergas negalėjo naudotis nevokiečių šaltiniais, buvo suklustas. Vokiečių Einsatz grupių pranešimai yra svarbūs, bet joki būdu ne neklaidingai šaltiniai. Galima įrodyti, kad vietomis vokiečių žvalgyba klydo, vertindama to meto lietuvišką tikrovę. Pavyzdžiui, vienas raportas teigė, kad plk. Škirpa turėjo daugiau autoriteto Lietuvoje negu populiarius gen. Raštikis. Panašią tendenciją yra ir kitur. Hilbergo metodologinė klaida yra nepajėkai noriu paminėti šioje vietoje du veikalus, vieną stipresnį, kita silpnesnį, kurie yra buvę cituoti OSI vedamose teisminėse bylose. Pirmas, tai Raul Hilbergo *The Destruction of the European Jews*, o antras – Leonard Dinnerstein, *America and the Survivors of the Holocaust*.

Pirma Raul Hilbergo veikalas. Iš anksto reikia pripažinti, kad tai yra nepaprastos apimties veikalas, su milžiniška ir turtinga faktine baze, stebėtinai plačiu archyvinio pamatu, teisėtai užsitarnavęs kone klasiko reputaciją Amerikos universitetuose ir Holocaust'o studijose užėmęs bene pirmą vietą. Bet nėra nė vieno stiprios apimtios veikalo, neužsitarnavusio kritikos. Hilbergą yra kritikavę kai kurie žydai mokslininkai, nepriėmę jo karo meto „pasyvaus žydo“ stereotipo. Kiti ne visai sutinka su kai kuriomis apibendrinančiomis ir filosofinio pobūdžio išvadomis. Bet čia mums svarbu lietuviška tematika. Hilbergo

Jeigu Hilbergo veikalas, nežiūrėti, kaip kurių trūkumų, turi išliekamos vertės kaip viena iš rimčiausių Holocaust'o studijų, ir joki būdu nepriskirtinas prie pseudoistorijos, tai žymiai silp-

Vytautas Plukas

ŽVAIGŽDĖ VIRŠ ARIANO

1987-tų metų gruodžio pabaigoje Afganistano kovai prieš okupantus sukako aštuoneri metai.

GRUODŽIO 24

Aną naktį
virš Hindukušo viršūnių
žvaigždė žėrėjo
fosforinė
naktį sudraskė
sprogimai
krūviną kančią pagimdė
aidai kalnuose
taikai skirtą
nužudė
pirmagimį
mano
krūtinė
plyšo
skausme
suklupus
Alachą meldžiau
užgesinti
aštrią žvaigždę
prašiau Jį
sugaudyti bombas
aš vaitojau
nusibodo man bombos
kas rytą kas vakarą bombos
nelemtą naktį tos bombos
bombos tik bombos ak bombos
sprogo ir siautėjo bombos
astūnūs gimimus užmušė bombos
Kandaharo laukus išarė bombos
steptų gūžiose perisi bombos
vaikų žaisluose slapstosi bombos
vogčiomis
priešas
bombomis
užplūdes tėvynę
mus padarė
bombų belaisviais

FATIMA

Aš esu
iš gilių
Alarodo genties šaknų
iš manos žemės
bombos mane išvarė
už Pešavaro
žvelgiu į šiaurę
pro vielų spyglius
(mūsų taikos eglutė)
matau narsius
brolius
kalnų takais
žygiuojančius
ginklų vamzdžius
slėniuose
bombų kraterius
rekančius
Herato kilime
kančios liepsnų
apsvilintas gijas
sodybose
patrankų išdraskytas
žaidas negyjančias
tėkų vikšrus
traisikomus sapnus
afganų
tirštą kraują

nesnį įspūdį daro Leonard Dinnerstein veikalas, kuriuo, de-ja, taip rėmėsi Ryan'as, rašęs savo „Tylųjų kaimynų“ pirmą skyrių. Pagrindinė Dinnerstein'o veikalo paskirtis: DP akto genėzė ir žydų dipukų likimas, karui pasibaigus. Dinnerstein'as dar labiau patvirtina „istoriką, kaipo šaltinių kalinio“ sąvoką ir, jo nelaimei, jis vietomis nesisistengė rūšiuoti šaltinius, be to, nepažino kai kurių pagrindinių faktų.

Vienoje vietoje Dinnerstein'as cituoja kito istoriko nuomonę, esą „50% baltų buvo nacių partijos nariais“. Skaitant veikalą, darosi aišku, kad autorius nelabai skiria „pabaltiečio“ (Balt) ir „Pabaltijo vokiečio“ (Baltic German) sąvokas. Žinoma, antrųjų tarpe neabejotinai buvo tam tikras nuosimtis nacių, bet pirmųjų grupėje jų iš viso būti negalėjo.

(Nukelta į 4 psl.)

Jono Dovydeno nuotrauka iš serijos „Afganistano laisvės kovotojai“, kuri buvo išstatyta Lietuvių fotografų išeivijoje 1986 m. parodoje Chicagoje.

sruvenanti kareizais
ašarų kraiti
ir
karčias dovanas
atneštas
nekviečių svečių
regiu
marinamus badu
senus
moteris ir vaikus
visus
nuožmij nelaisvę

SSALAH*

O didis Alache
padėki
mes prašom
eiti pirmyn
mūsų narstems
mudžahedyn
išvalyti
nuo budelių
šalį
daboki
Joukį Kalį
kovoje
Omira Džiadi
visagali
žudynes
užgniaužki
siaubią nedalią
panaikink
mums
taikos ramybę
grąžinki
dangų jaukų

* malda (arab.)

skaidrią aušrinę
mes dar nemirė
virš kalnų ir slėnių
išskleisti trispalvę
padėki
ištiesti
kilimą puošniausią
rytų
aphabinsime
laisvę

K - L - M

Pavergėjo vardu
Kabulas nuo Kauno
netoli atsiskyrė
Kalyns ir Kančia
įterpti
Karas ir Kraujas
seka
įžulus Melas
tik kvailiems
neryški apgaulė
tikta bailsiems
artima
jungo kančia
svetima
afganams
drąsiems
Alacho palaima
Sunoje jiems
užrašyta
laisvos abėcėlės
tvarka
KOVA žūtbutinė
už LAISVĘ tėvynei
pavergėjui MIRTIS
Arianas atgims
l a i s v a s

Jono Dovydeno nuotrauka iš serijos „Afganistano laisvės kovotojai“.

Pirčiupio kaimas, Rudninkų girios pakraštyje, Dzūkijoje, kurio gyventojus 1944 m. birželio mėn. 3 d. vokiečių kareiviai sudegino.

Vokiečių okupacijos mokslinė metodologija ir OSI

(Atkelta iš 3 psl.)

Panašus Dinnerstein'o pasimetimas juntamas ir kituose teiginiuose. Skaitant išnašas, matyti, kad autorius skyrė daug patikimumo UNRRA ir IRO pranešimams, amerikiečių kariškių kartais subjektyviems pasisakymams, abejotinos vertės monografijoms. Niekur nerasti patį pabėgėlių pasisakymų, dipukų laikraščio, t. t. Nenuostabu, kad pasitaiko prieštaravimų: vienoje vietoje sakoma, kad dipukų stovyklose buvo nemažas džiovos koeficientas, o kitoje aiškina, kad pabaltiečių ir ukrainiečių pabėgėliai gyveno nuostabiai gerai. Žinoma, kad istorija pilna prieštarų duomenų (ka paprastai neigta pseudoistorikai), kaipgi kitaip, kai tikrovė yra dažnai priešinga, bet situos prieštaravimus istorikas bando derinti.

Galima būtų rasti daugiau pavyzdžių akademinėse istorijose pasitaikančių netikslumų, bet šitų pakaks išryškinti pačią problemą. Kaip matome, net ir profesionalų tarpe pasitaiko metodologinių silpnųjų.

6. Sovietiniai šaltiniai

Prieiname dabar prie kito klausimo, žymiai aštresnio ir jautresnio, būtent sovietinės istoriografijos ir šaltinių metodologijos, bet svarbiausia sovietinių archyvinų duomenų panaudojimo. Šitas klausimas kartais apvilktas tokiais emociniais rūbais, kad iš viso kartais dusina racionalų galvą šituo klausimu.

Pirma, tai gal visapusiškumo stoka. Kaip pavyzdį, žvilgtelėkime į keletą enciklopedijų po rubriką P, „Pravieniškes“. Pirmą, *Mažoji tarybinė enciklopedija*, t. 2, p. 905: „Hitlerininkai ir vietiniai burž. nacionalistai 1941 įsteigė Pravieniškių koncentracijos stovyklą... Kaliniai buvo žiauriai kankinami... Masinės žudynės stovyklose vykdė hitlerininkai ir iv. tautų burž. nacionalistai...“ Lyg 1941 birželio 26 nieko nebūtų įvykę. Dabar pažvelkime į bostoniškę *Lietuvių enciklopediją*, t. 23, p. 510. Palyginti išsamiai aprašytas komunistų įvykdytas stovyklos kalinių bei tarnautojų išžudymas vokiečių-rusų karo pradžioje. Vokiečių veikisai darbo stovyklai duotas vienas sakiny. Broniaus Kvilio *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 376: detališkai (ir įtikinančiai) aprašytos 1941 birželio gale įvykusios skerdynės. Tai vertingas istorinis dokumentas. Ir vis dėlto *Encyclopedia Lituanica*, vol. IV, p. 339-340, vieništelė iš keturių, kur pasiskaičius galima sužinoti, kad šioje klaičioje vietoje vyko *abiejų XX a. baisiausių totalitarinių sistemų* įvykdytos žudynės.

Dar kitas atvejis. Atsimenu, kad, žiūrint „Harvest of Sorrow“ filmą, vienas komentatorių žurnalistas kiek nusistebejo, kad filmo autoriai drįso panaudoti vokiečių komisijų duomenis apie besitraukiančių sovietinių dalinių įvykdytas žiaurias Ukrainoje. Jei vokiečių okupacijos metais vyko komisijų tyrimai, tiriant Rainių miško ir Pravieniškių atvejus, ar tai jau reiškia, kad tos komisijos klaidingos?

Ir iš kitos pusės, jeigu NKVD komisijos raportas pristato išvadą, kad Marijampolėje 1941 m. rugsejo pradžioje sušaudyta tūkstantai žydų, ar tai būtinai netiesa? Jei Hitleris arba Stalinas teigia, kad 2-2=4, tai ar jau reikia tvirtinti, kad tai falsifikatas? Mat ir nuožmiausi melagaliai gali kartais tiesą skelbti. Taigi emociniai neigimai, kad duomenys nepatikimi grynai todėl, kad juos skelbia tie, kurie susitepė žmonių kraują, neįsprendžia problemos.

Ir, žinoma, dabar prieiname prie įvairiausių dokumėto, sovietų skelbtų apie karo ir pokario

laikotarpį. Natūralus klausimas: ar yra metodologija, kuri galėtų spręsti šių dokumentų autentiškumą ir nuoseklumą? Šiame procentinio to klausimo išsprendimo nėra ir negali būti. Čia neliesiu teismuose naudojamų techninių priemonių, nustatančių kai kurių dokumentų autentiškumą; pirma, todėl, kad mažai apie tai išmanau; antra, dėl to, kad tie dokumentai dažnai turi labai siaurą asmeninę ir juridinę paskirtį.

Šiandien sovietinė istoriografija ir anapus skelbiami šaltiniai jau naudojami istorijos rašyme. Kokia galėtų būti metodologinė praktika, nustatanti duomenų autentiškumą, ypač kai skelbiamų duomenų politinis tendencingumas yra dažnai lengvai pastebimas paprastam skaitytojų? Vienos kokios metodologijos nėra, nes praktika priklauso nuo šaltinių rūšių.

Paimkim lengviausius nustatomą atvejį. Štai Kazio Rukšeno straipsnyje „Dėl Lietuvos žydų gelbėjimo“ (*Lietuvos istorijos metraštis*, 1979 m., p. 41), išspausdintame Vilniuje, skaitome, kad neva 1941.VIII.12 Pijus XII rašęs arkivyskupui Skvireckui: „Šventa dvasininkijos pareiga – iš visų jėgų padėti Vokietijos kariuomenei ir vokiečių karinei administracijai“ (Laiško ištrauka buvo išspausdinta *Komuniste* 1955 Nr. 8 ir kartotos vad. „antiklerikaliniuose“ leidiniuose). Pačios laišto frazės visiškai neįtikinamos, prieštarauja visai Pijaus XII tojo karo meto laikysenai. Turbūt nelengva būtų patikrinti Vatikano archyvą, pažiūrėti, ar yra laiško kopija, ar iš viso buvo tada siųstas laiškas. To dar nepadarė, frazių primityvumas prileidžia išvadą, kad šitoki papiežiaus pasisakymą paprasčiausiai „iškepe“ partinis aktyvas. Tokie falsifikatai yra profesionalui istorikui mažai pavojingi, greičiau ji/ja pralinksmina. Būtų įdomus, bet gal per daug nerimtas eksperimentas pasiūst šią žinią kai kuriems pseudoistorikams, pasiūrėti, kokia būtų jų reakcija.

Kiek rimtesnę problemą sudaro istoriniai dokumentai su tvirtinimu pamatu, bet skelbiami tendencingais tikslais. Paimkime triukšmą sukėlusį dokumentą „Žydų padėties nuostatai“, neva laikinosios vyriausybės paskelbtą 1941.VIII.1. Tie nuostatai nepasirašyti, bet pabaigoje duodamos Ambrazevičiaus ir Šlepečio pavardės. Žinoma, vien data sukelia abejonių. Vyriausybė, kurios veikla jau buvo gerokai apribota, jei nesustabdyta, ir kuriai jau aiškiai grėsė galas, neturėjo didelio akstino skelbti kompromituojančius įstatus. O gal norėta desperatiškai įsisteiti vokiečiams? Nustatant dokumento reikšmę, preliminariniai duomenys sugestiuoja, kad tai buvo vieno aukšto valdininko pasiūlymas, pačios vyriausybės atmetas. Jei tai pavyktų nustatyti (ar iš patikimų liudininkų, ar kitų šaltinių), tada jau būtų galima apdoroti minėto dokumento genezę ir reikšmę. Ir tada būtų aišku, kad *Documents Accuse* nesąžiningai pristato autentišką dokumentą, skelbdamas atmetą pasiūlymą kaip vyriausybės potvarkį. Kitaip sakant, šaltinio klasifikacija, ne pats dokumentas, klastojama politinio tendencingumo tikslais. Aišku, tai yra žymiau lengviau atlikti negu padirbti istorinį dokumentą, kas nėra taip jau lengva.

Dokumentų patikimumą galima bandyti tikrinti, juos lyginant su kitais. Vakaruose rastais dokumentais, ieškant vidinių nuoseklumų ar nenuoseklumų, gal kokių neapdairaus padirbėtojų klaidų ir t. t. Visos šitos priemonės yra vartojamos istorijoje, valdžios tarnautojų ir kitų, tiek su sovietiniais dokumentais,

Prof. dr. pulk. Juozas Vebra, kada buvo amerikiečių išlaisvintas iš Bayreuth'o kalinimo Vokietijoje. Prof. Vebra buvo 1944 m. gegužės mėnesio gestapo areštuotas ir kalintas Vokietijoje, kaip ir daug kitų lietuvių, iki karo pabaigos.

Nuotrauka Vytauto Mazelio

tiek su kitais. Visi šie metodai, pvz., buvo vartojami, atsekant prieš keletą metų neva „atrasto“ Hitlerio dienoraščio falsifikatą.

Ką daryti su leidiniuose skelbtais dokumentais ir apamai taip tenai mėgstamomis „archyvinėmis studijomis“? Suprantant jų tendencingumą, ar yra įmanoma jais naudotis? Sunkus klausimas. Čia įdomų kelią pralaužė Kestučio Girniaus neseniai išleistas veikalas *Partizanų kovos Lietuvoje* (1987). Girnius pasinaudoja gana gau-

siais sovietiniais leidiniais, pripažindamas jų nevienodą reikšmę (žr. pp. 14-25). Girnius įspėja dėl šių sovietų skelbtų dokumentų bruožų: tendencingumas, pabrėžiant tik faktus (bet jie vis dėlto faktai), įeinančius į išankstinius ideologinius rėmus (pvz., 1944-1946 m. ir 1950-52 m. partizanų veikimą pabrėžiant 1946-1949 metų sąskaiton).

duoda aiškių klastočių pavyzdžius (pp. 19-20), bet išvada: „Archyvinų dokumentų rinkiniai yra vertingi, ir visi partizanų

kovų tyrinėtojai tik gali apgailestauti, kad serija buvo per anksti nutraukta“.

Tad geriausias pasirošimas, studijuojant sovietinius šaltinius, ypač skelbtus, yra: (a) geras pažinimas jų politinio tendencingumo ir to tendencingumo priežasčių; (b) kantrus ir kruopštus įvairių duomenų lyginimas; (c) vengimas per didelių išvadų tų šaltinių šviesoje.

7. Prokuratūrinė istorija ir jos problemos

Prieiname prie pragmatiškesnio ir keblesnio klausimo. Kaip žinome, OSI bylose istorija įgyja praktišką rolę, nes įkalčiai, gynybos duomenys, po 40 metų jau yra istorinė medžiaga. Kaip žinome, teismuose suteikiama galimybė liudyti įvairiems ekspertams, tiek prokuratūrai, tiek gynybai. Ši sistema sukelia problemą istorijos mokslui, nes atsiranda istorijos panaudojimo arba pritaikomosios istorijos ir tyrimų („applied history“ arba „applied research“) dilema. Nereikia aiškinti, kad istorijos studijavimas – rašymas ir jos panaudojimas yra du skirtingi, bet artimai susiję reiškiniai. Pirmojo tikrasis bei mokslinis (ne pseudoistoriškas) variantas vadovaujasi bent (idealiai) grynai tiesos ieškojimo motyvu, ir tas tiesos ieškojimas paremtas metodologiškai sąžininga, bet kitais atžvilgiais moraliai neutralia metodologija. Praeitais tokia, kokia ji buvo, ir ją reikia tokią pristatyti, nežiūrint, kokios to attradimo praktiškos pasekmės. Tai yra, mokslininkui tiesos ieškojimas yra savaime viso darbo tikslas ir jokio kito pateisinimo tam darbiui nereikia. Nei istorinė medžiaga, nei branduolinė fizika nėra savyje kenksminga, bet jų panaudojimas tokiu gali tapti.

Aplamai mokslo ir, konkrečiai kalbant, istorijos panaudojimas jau įeina į moralinę ir politinę veiklos sferą. OSI atvejis nėra pirmas, nes ir Nuerembergo teisme istoriniai duomenys atliko žymų vaidmenį. Trumpai tariant, ar įmanoma objektyvi „prokuratūrinė istorija“? Manysiu, kad ne. Istorijai neturėtų būti duodamas tikslas įrodyti vieną ar kitą išankstinį (apriorinį)

tvirtinimą. Jeigu prokuratūra arba gynyba duoda istorijai tokius uždavinius, mokslinė istorija išsiginsta. Bet tai dar nereikia, kad istorija tame procese neturi vietos. Teisingi moksliniai faktai yra moraline prasme neutralūs: istorijos eigoje tikrąjį mokslą tam tikros jėgos piktnaudžiodo ir piktnauds, ir nei mokslininkai, nei kas kitas atviroje, demokratinėje visuomenėje to neįstengs užgniaužti.

Konkrečiai kalbant: jeigu prokuratūra norėtų įrodyti, kad, neturint specifinių asmenį tiesiogiai apkaltinančių duomenų, visi Lietuvos eiliniai policininkai nusikalto nekaltų žmonių persekiojimu, tai čia istorija turi žengti labai atsargiai, prisiminti visų apibendrinimų pavojų. „Juridinė tikrovė“ turi būti atskirta nuo istorinės tikrovės. Jeigu prokuroras ar gynybos advokatas nori žaisti istorinės tiesos galeliais, puldamas ar gindamas kurį nors asmenį, tai jų reikalas. Tam tikra prasme, tai ir yra jų darbas. Konfrontacija, ne informacija, yra teismo eigos pagrindinė charakteristika. Teisme neieskoma visapusiško, mokslinio klausimo nušvietimo, bet teikiama argumentai, kurie paremia vieną ar antrą pusę. Iš tikrųjų „pritaikomoji istorija“, naudojama politiniams ar juridiniams tikslais, gali turėti pozityvią įtaką, jeigu ji neišsiginsta į sąmoningą pačios istorijos dezinformaciją ir klastojimą. Tai turint omenyje, istorikams ir tyrinėtojams svarbu atlikti savo darbą kiek galima sąžiningiau, bandant pateikti kuo labiau visapusišką praeities vaizdą.

Paviršutiniškai žiūrint, gali atrodyti, kad čia proteguojamas „ivory tower“ ar elitinis mokslininko mentalitetas. Geriau gal būtų tai apibūdinti ne kaip kažkokį mokslininko pranašumą, bet kaip darbo diferenciaciją (division of labor). Beveik neįmanoma būti tuo pačiu metu ir patikimu mokslininku, ir propagandistu. Kiekvienas darbas, ar juristo, ar istoriko, ar žurnalisto, turi savo vietą, savąją metodologiją. Tų sričių neatšargus suplakimas ir priveda prie įvairių problemų.

Visi skelbia, kad remia visapusišką ir teisingą praeities

tyrinėjimą ir dėstymą (net ir tie, kurie iškreipia istorijos faktus), piktinasi istorijos mokslo žalojimu. Ilgainiui geriausias būdas pastoti kelią istorinei dezinformacijai ir net klastotėms yra kuo platesnis istorijos duomenų paskleidimas visuomenėje. Dezinformacija gali klestėti tik tai informacijos tuštumoje. Būtų bergždžias bandymas paskleisti kokią nors amerikiečių gimnazijoje Lincolno garsiosios „Gettysburgo prakalbos“ iškreiptą tekstą, kadangi milijonai mokinių jau kadaise kalė atmintinai (maždaug kaip lietuvių mokyklose „Anykščių šilė“). Tai, žinoma, kraštutinis pavyzdys. Bet grįžkime prie aktualesnės tematikos. Aukščiau paminėtas tariamas Pijaus XII laiškas arkivyskupui Skvireckui lengvai demaskuojamas, nes turime nemažai duomenų apie patį papiežių, darančių tą dokumentą neįtikinamumą. Aukščiau paminėtas „Žydų padėties nuostatai“ (1941.VIII.1) dokumentas, nustatęs visas jo genezės aplinkybes ir jas paskelbus, įgautų savo tikrąją prasmę ir, aišku, nustotų savo dezinformacinės reikšmės kaip tariamas „valdžios potvarkis“. Lygtis maždaug tokia: kuo daugiau viešai priimanos tiesos, tuo sunkiau žaisti „tiesos galeliais“. Žinoma, šis principas galioja ir atvirkščiai: kuo mažiau informacijos, tuo ji lengviau iškreipinama.

Ryskiai matome šio principo pažeidimą sovietijoje. Tiesos bijančios ir praeitį iškreipiančios partijos ginklas: užleisti uždangą ant tų archyvinų rinkinių, kurie liečia, sakysime, 1940-1950 metų laikotarpį, prileidžiant tik atsargiai parinktus ir „patikimus“ tyrinėtojus, kurie žinomi, kad iš anksto neprieštarauja nustatytai linijai. Sveikintinas reiškinys, kad dabar Lietuvoje apie „baltas dėmes“ bent atviriau šneka. Kai anapus esantys archyvai ir bibliotekos bus lygiai lengvai priimami visuomenei, kaip, pvz., National Archives ir Library of Congress rinkiniai Washington, žinosime, kad jau nebeturime reikalo su totalitarine santvarka. Iki to idealo tolimes, labai tolimas kelias, bet reikėtų bent pirmus žingsnius ta linkme žengti.

Chicagos teatruose

Tennessee Williams „Stiklinis žvėrynas“

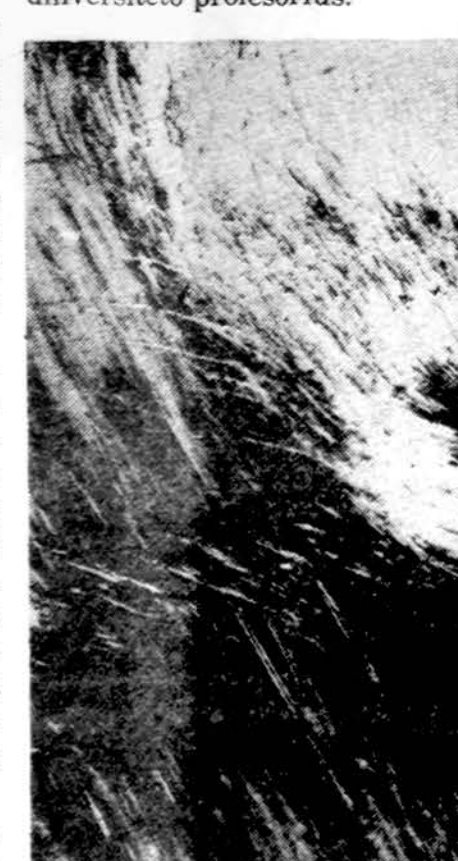
Tennessee Williams (1911-1983) buvo stiprus amerikiečių dramaturgas. Jo tikroji pavardė Lanier, bet jis daugiau žinomas savo slapyvardžiu. Jo veikalų matė ir Vilniaus teatras, o jo „Stiklinis žvėrynas“ buvo Jurgis Blekaitis pastatęs Chicagoje. Dabar ši drama – The Glass Menagerie (pavadinimas iš mergaitės turimo stiklinio žvėrynelio) eina Chicagos universiteto Court teatre (5535 South Ellis). Tennessee Williams yra laimėjęs ne vieną Pulitzer premiją, taigi jo veikalas sutraukė pilną teatrą. Ši drama buvo statoma Broadway teatre, susilaukė New Yorko dramų kritikų premijos.

Joje ryškūs autoriaus biografiniai bruožai. Čia jis vaizduoja amerikiečių šeimą, su ligota dukterimi, turinčią romantinių polinkių, kurią stengiasi globoti brolis. Jo veržlumas atsidažia i diktatūrinių nuotaikų motiną. Susidaro gyva įtampa. Atėjęs brolio draugas motinos sutinkamas kaip galimas žentas, bet visas priėmimo iškilmingumas išblėsta, kai išryškėja, kad jis jau turi sužadėtinę.

Apskritai veikalas stiprus, charakteriai ryškūs, su besikryžiuojančiais bruožais. Tennessee Williams moka pinti intrigą. Ne veltui jis buvo pakviestas ruošti skriptus ir MGM filmams.

Pastatyme dalyvauja tik keturi aktoriai. Visi profesionalų aktorių unijos nariai, su geru pasirošimu ir sceniniu igudimu. Patrick Clear yra laimėjęs vaidybos premiją, dalyvavo Stratfordo pastatymuose. Mary Ann Thebus – vaidinusi filmuose ir televizijoje, be to – jau dešimteri metai, kaip mokykloje dėsto dramą. Režisierius Nicholas Rudall yra universiteto profesorius.

Pastatyme dalyvauja tik keturi aktoriai. Visi profesionalų aktorių unijos nariai, su geru pasirošimu ir sceniniu igudimu. Patrick Clear yra laimėjęs vaidybos premiją, dalyvavo Stratfordo pastatymuose. Mary Ann Thebus – vaidinusi filmuose ir televizijoje, be to – jau dešimteri metai, kaip mokykloje dėsto dramą. Režisierius Nicholas Rudall yra universiteto profesorius.

Alexandra Eiva

Aleksandros Vilijos Eivaitės tapybos darbų paroda buvo atidaryta sausio 6 dieną Hartmarx Corporation patalpose, 1001 North Wacker Drive, Chicago, IL, kur ji vyks iki

Pažymėtina, kad Court teatras vis paruošia gerus, išradingus scenovaizdžius, vartoja reikiamus kostiumus, gausiai žiūrovų lankomas. Pastatymas – iki vasario 14 dienos.

Avangardinė mišrainė

Absolute artistų grupė teatro rūmuose (1225 W. Belmont) stato Terry Johnson dramą „Cries from the Mammal House“. Tai avangardinį priėmimą turintis pastatymas, vaizduojas šeimą, gyvenančią zoologijos sode. Vyras veterinaras, turis maniako po-

linių, o žmona – psichoterapeutė, zoologijos sodo vedėja. Jų duklė, augdama, prisiziūrėjusi į gyvulius, net ir judesiais juos pamėgdžioja, pati elgdama gyvuliškai. Visas spektaklis savotiška mišrainė, kur norima pavaizduoti Vakarų žmogaus nuosmukį, šovinizmą, religiją, kolonializmą, vergiją, socialinius klausimus, rasizmą ir dar kai ką. Antrame veiksmo žiūrovas nukeliamas į Mauricijaus salą, kur atkeliavęs gyvių ieškotojas susitinka su indu, budistu, verslo unijos atstovu, mėsininku, drambliu.

„Between“, 36" x 58", aliejus.

balandžio 2 dienos. Lankymo valandos: kasdien nuo 8 v. iki 8 v.v.

Veiksmo slinktis vietomis darosi sunkiau suvokiama. Kaip programoje sakoma, dramos autorius Johnson norėjo išryškinti barjerus, kuriuos žmogus sukuria, atsiskirdamas nuo kitų ir nuo pačios savo planetos.

Aktoriai sklandžiai pina dialogus, bet nėra imponuojantys, o jau pats veikalas, bent pirmu veiksmu, moralškai atgrasus. Neišryškinamas programoje aktorių specialios studijos. David Cameron baigęs Goodman teatro mokyklą. Režisierius Warner Crocker yra ir scenovaizdžio kūrėjas. Garsiniai efektai rūpestingai parinkti.

Juoz. Pr.

LIETUVIŲ RAŠYTOJŲ DRAUGIJOS PREMIJA

Geriausiai 1987 metų dailiosios literatūros knygai Lietuvių rašytojų draugijos premijai atrinkti komisija sudaryta iš Chicagoje gyvenančių rašytojų ir literatų. Komisijon sutiko įeiti: Julija Gylėnė-Svabaitė, Aušra Liulevičienė, dr. Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis, Juozas Toliušis ir Nijolė Užabalienė-Jankutė. Autoriai arba leidėjai 1987 metų datos knygų po penkis egzempliorius prašomi atsiųsti A. Liulevičienės („Draugo“) adresu: 4545 West 63rd Street, Chicago, IL 60629. Paskutinė išsiuntimo data – 1988 m. gegužės mėn. 1 d. Komisija svarstys tik atsiųstas knygas.

Kasmetinės Lietuvių rašytojų draugijos literatūros premijos mėcenatas yra Lietuvių Fondas.

LRD Valdyba